

HAYEK'İN KÖTÜ ŞÖHRETLİ RÖPORTAJLARI

CAN MADENCİ*

"Tanrı bunu gördü de, niye kurtarmadı onları?"

Macduff¹

11 Eylül 1973'te Şili'de bir darbe oldu. Üç sene önce yapılan genel seçimle iş başına gelmiş olan Marksist görüşlü Salvador Allende hükümeti, başında General Augusto Pinochet'nin olduğu ordu kuvvetlerince yerinden edildi. Jet uçaklarının bombaladığı La Moneda başkanlık sarayında piyadeler ve tanklar tarafından kuşatılan Allende teslim olmayı reddetti ve öldürüldü. Darbe sonrasında yapılan "resmî açıklamaya" göre, kendisi Fidel Castro'nun hediye ettiği tüfekle intihar etmişti.

Darbeyi izleyen günlerde Şili Ulusal Stadyumu bir toplama kampına dönüştürüldü, 40.000 kişi burada tutuldu. İlk birkaç ayda Allende destekçisi olan binlerce kişi tutuklandı ve "ortadan kayboldu." Takip eden üç senede yaklaşık 130.000 insan tutuklandı. Bütün sol görüşlü partiler yasaklandı. Hazırlanan çeşitli raporlara göre, Pinochet'nin 17 yıllık askerî hükümeti döneminde kaybolan 2279 kişi siyasî nedenlerden dolayı öldürüldü (Rettig Raporu), 30.000 civarında kişi işkence gördü (Valech Raporu) ve sayısı birkaç bini bulan kişi sürgün edildi.

Darbeyi bu kadar ilgi çekici kılan, cuntanın başında yer alan General Pinochet'nin ekonomiyi düzeltmek için liberal politikalar takip etmesiydi. 1975 yılının ortalarından itibaren Pinochet kimi zaman "neo-liberal" kimi zaman "serbest piyasacı" olarak adlandırılan iktisadî reformları uygulamaya koydu. Kendi deyişiyle, "Şili'yi proleter değil, mal sahibi bir ulus yapmak" istiyordu. Bu amaçla, "Chicago'lu çocuklar" olarak bilinen ve Chicago Üniversitesi'nde Milton Friedman'ın fikirlerinin etkisi altında kalarak yetişmiş iktisatçılara danıştı.

Friedman da darbeyi destekliyordu. 1975'te Şili'ye giderek bir dizi konferans verdi ve "şok tedavisi" olarak adlandırdığı bir programın uygulanmasını tavsiye etti. Bu arada, Pinochet ile 45 dakikalık bir görüşme yaptı. Görüşme sonrasında diktatörün "şok tedavisi fikrinden hoşlanmış gibi görüldüğünü" söyledi. Amerika'ya döndükten sonra Pinochet'e gönderdiği mektupta da "(...) şimdiye dek almış olduğunuz önlemlerde son derece akıllıca davrandınız," diyordu.² Ancak darbeye verdiği destek yüzünden Friedman, ülkesindeki halka açık konuşmalarının çoğunda protestolarla karşılaştı ve göstericiler yüzünden konuşmaları arka kapılardan ve mutfaklardan kaçarak terk etmek zorunda kaldı.

Darbeye bir destek de Hayek'ten geldi. Hayek Şili'yi birkaç defa ziyaret etmiş, hatta Mont Pelerin Topluluğu'nun 1981'deki toplantısını Şili'de Vina del Mar'da yapmıştı. Aynı zamanda İngiliz *Times* gazetesine bir mektup yazarak cuntayı savunmuştu. Yazdığı mektupta Hayek'e göre, fazlasıyla "iftiraya uğramış" olan Pinochet rejiminde kişisel özgürlük Allende dönemindekine kıyasla çok daha fazlaydı ve kendisi bunu kabul etmeyen tek bir kişi bile görmemişti. 1981 yılında Şilili iki muhabirle yaptığı iki farklı röportajda da benzeri görüşleri tekrarlamış ve "Şahsen ben, liberal bir diktatörü, liberalizmin olmadığı demokratik bir yönetime tercih ederim," demişti.

1981'de Venezüella'daki "*İktisat, Siyaset ve Toplum*" adlı bir foruma katılan Hayek, Venezüellalı bir muhabirin Latin Amerika'daki totaliter hükümetler hakkındaki sorusuna da şöyle yanıt veriyordu:

* Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., iktisat bölümü doktora öğrencisi.

¹ William Shakespeare, *Macbeth*, Perde IV, Sahne III, Penguin Books, 1992, s. 123.

² Milton ve D. Rose Friedman "*Letter to General Pinochet on Our Return from Chile and His Reply*", **Two Lucky People**, Chicago: University of Chicago Press, 1999, s. 593. Bunun öncesinde Friedman mektubuna şöyle başlıyordu: "İlk olarak, kısa ziyaretimiz esnasında pek çok Şilili tarafından bize yağdırılan sıcak konukseverliğe karımın ve benim ne kadar minnettar kaldığımızı söylememe izin verin. Bize kendimizi ziyadesiyle evimizde hissettirdiler. Karşılaştığımız Şililer ülkenizin karşı karşıya olduğu ciddi sorunların tamamıyla farkındaydılar, yakın geleceğin zor geçeceğini hepsi anlamıştı; fakat bu güçlüklerin üstesinden gelmekte kararlıydılar ve kendilerini daha mutlu bir gelecek için çalışmaya adanmışlardı," s. 591.

"Otoriterliği totaliterlik ile karıştırmayın. Latin Amerika'da olan hiçbir totaliter hükümet bilmiyorum. Sadece bir tane vardı, o da Allende yönetimindeki Şili'ydi. Şili řu anda büyük bir başarıdır. Dünya Şili'nin zamanımızın büyük iktisadî mucizelerinden biri olduğunu anlayacaktır."³

1980'de *Times* gazetesine yazdığı "*Tahran'daki Rehineleri Serbest Bırakmak*" başlıklı bir yazıda, Hayek, Birleşik Devletler hükümetinin İran'a derhal bir ultiमत göndererek, konsolosluk personelinin 48 saat içinde serbest bırakılmasını, aksi taktirde İran hükümetinin bombalanacağını söylemesini istiyor ve bunun uluslararası barışın geleceğine daha fazla katkıda bulunacağını ifade ediyordu.⁴ 1983'teki bir röportajında da Reagan'ın savunma politikasını destekliyordu:

"Reagan'ın askerî harcamaları azaltmamakla doğru iş yaptığına inanıyorum. Dünya barışı Amerika'nın güçlü olmasına bağlı. Mesele, Sovyetlerin bizi tamamiyla boyun eğecek derecede sindirdiği bir duruma kendimizi sokup sokmadığımızdır. Batı en az Sovyetler Birliği kadar güçlü olmak zorundadır. Hiçbir Rus'un nükleer bir savaş başlatacak kadar kaçık olduğunu zannetmiyorum. Fakat Ruslar bizi askerî üstünlükleriyle sindirecek konumda olurlarsa, istedikleri her şeyi yapmaktan çekinmeyeceklerdir."⁵

Toplumsal yapıyı bilinçli olarak değiştirme girişimlerini yapı-kuruculuk olarak adlandırarak eleştiren ve devletin yetkilerinin kısıtlanmasını isteyen Hayek'in bu röportajlarında söylediği kimi şeylerin, özellikle de liberal bir diktatör hakkında olanların onun genel fikirleriyle çeliştiğini düşünüyordum. "Liberal diktatör" ifadesi bile tek başına kendi içinde çelişiyordu. Ancak Hayek'in diktatörlükleri desteklediği iddia edilen bu iki röportajını hiçbir kaynakta bulamamıştım. Ne Hayek ile ilgili olarak yazılan makalelerde ne de biyografilerinde bu röportajlardan bahsediliyordu; Şili'ye verdiği destek bile neredeyse atlanmıştı. Yazılanlar sadece sol görüşlü bazı yazarların ikincil kaynaklardan aktardıkları şeylerdi. Sonunda bu röportajlar Belçikalı bir think tank kuruluşu olan *Institut Hayek*'in internetteki sitesinde yayınlandılar.⁶ Röportajlar İngilizce yapılmakla birlikte, asıl metin kaybolmuş ve geriye sadece İspanyolca çeviri kalmıştı; bu İspanyolca metin İngilizce'ye çevrilmişti.

Bunları röportajları çevirerek Hayek'in düşüncesinin bir diğer yönünü göstermek istedim. Bugün, Allende döneminde ona muhalefet eden medyanın, siyasetçilerin, çeşitli örgütlerin ve yapılan darbenin CIA ve o dönem Amerikan dışışleri bakanı olan Henry Kissinger tarafından desteklendiği ve para yardımı gördüğü biliniyor. Türkiye'nin gördüğü askerî darbelerden sonra, Şili'de olanlar hiç de yabancı olmadığımız şeyler. Bizim Türkiye'de darbeler sonrasında yaşadıklarımıza ya da Şili'de askerî yönetimde yaşananlara bizzat maruz kalması durumunda Hayek'in görüşlerinin daha farklı olabileceği şeklinde bir ihtimali düşünebiliriz. Fakat cunta dönemi boyunca Şili'de olup bitenlerden Hayek'in haberi olmadığını düşünmek "safılık" olur. Bu nedenle, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ne liberal ne de demokratik olan ortamında doğan, II. Dünya Savaşı'nı yaşayan, hatta "*Kölelik Yolu*" adlı kitabını Almanların bombaladığı İngiltere'de yazan Hayek'i mazur gösterecek, diktatörlere ve Pinochet'e verdiği desteği meşru kılacak herhangi bir neden bulmak mümkün değildir. Kendisinin diktatörlükle ilgili ifadelerine herhangi bir "samimi" liberalin katılacağı da düşünülemez. İster liberalizm adına ister sosyalizm adına olsun ve kim ifade ederse etsin, hiçbir gerekçe insanların katledilmesini meşru gösteremez.

Son olarak Hayek'in ikinci röportajında kullandığı "yaşamların tartılması" şeklindeki ifadesine de değinelim. Hayek bu ifadeyle ilgili olarak son kitabında şunları yazıyor:

"(...) En fazla sayıda yaşamın korunması gereği, bütün bireylerin yaşamlarının aynı derecede önemli sayılacağı anlamına gelmez. Bir doktorun hayatını kurtarmak, hastalarından herhangi birinin hayatını kurtarmaktan daha önemli olabilir; aksi takdirde kimsenin hayatını kurtarmak mümkün

³ *Daily Journal* (Venezuela), 15 Mayıs 1981, s. 4. Aktaran: Alan Ebenstein, **Friedrich Hayek: A Biography**, Chicago and London: The University of Chicago Press, 2. Basım, 2003, s. 300.

⁴ Ebenstein, s. 300.

⁵ Ebenstein, s. 301.

⁶ www.fahayek.org

*olmayabilir. Başkalarına yaşam veren ya da onların hayatlarını koruyan kişilerin hayatları açıkçası daha önemlidir. Bir topluluktaki iyi bir avcı ya da koruyucu, doğurgan bir anne ya da belki yaşlı bir bilge bile, çoğu bebekten ve yaşlı insandan daha önemli olabilir. (...)*⁷

Yazılanlar ilk başta mantıklı gibi görünse de Hayek buradaki "can alıcı" soruna hiç değinmiyor: Bütün bunlara kim karar verecek? Toplumdaki bazı kişilerin diğerlerinden daha önemli veya değerli olup olmadığına hangi otorite karar verecek? Örneğin burada, yaşlı bilgenin hayatının onlarca ya da yüzlerce bebekten daha değerli olduğuna, onun öncesinde bu kişinin gerçekten "bilge" biri olup olmadığına kim karar verecek? Kime ya da kimlere göre bilge sayılacak bu kişi? Daha ileri gidip şöyle de sorulabilir: Feda edilmesi gereken bebeklerden biri sizin bebeğiniz olsa ne düşünürdünüz?

Zorbalığın ve kötülüğün çoğunlukla karşılık görmeksizin ve durmaksızın kendisini hissettirdiği bir çağda yaşıyoruz. Her ikisinin de salt ahlâksal cehaletin ötesinde olduğunu, bireyi aşan ve amaçları olan bir bütünlük olduğunu görüyoruz. Ancak, Edmund Burke'ün kendisine atfedilen bir sözle dediği gibi: "Kötülüğün zaferi için gerekli olan tek şey, iyi insanların hiçbir şey yapmamasıdır."

⁷ F. A. Hayek, **The Fatal Conceit**, Ed. W. W. Bartley III, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1991, s. 132.